

KRETINGOS TARMĖS DAIKTAVARDŽIO KAITYBOS YPATYBĖS IR GALŪNIŲ RAIDA

J. ALEKSANDRAVIČIUS

Įvadinės pastabos

Čia aprašomas Kretingos tarmės daiktavardis. Šita tarmė priklauso pajūrio žemaičiams. Ji sudaro pačią vakarinę dalį pajūrio žemaičių, kurie užima apie pusę viso žemaičių dounininkų (pagal žodžio *dūona* ~ *dūna* tarimą) ploto. Žymesnios vietovės yra šios: Kretinga, Palangà, Darbėnai, Kařtena, Jokūbavas, Lauķ-žemė, Budriai, Žibiniķkai.

Svarbiausioji aprašomosios tarmės, kaip ir visų pajūrio žemaičių, fonetinė ypatybė, skirianti nuo kitų dounininkų šnektų, yra afrikatų *č*, *dž* (< *tj*, *dj*) nebuvimas žodžio gale prieš senovinį ilgąjį *ā* ir *o*, *u* (*jāuřo* ~ *jāučiu*, *mėdō* ~ *medžiū*, *mařū* ~ *mačidu* ir t.t.), išskyrus tuos atvejus, kur jos nesikartojo su iš seniau paveldėtais *t*, *d* (*sōkēřos* ~ *sūķcius*, *bečēřlis* ~ *bičiūlis*, *barzdūoēřos* ~ *barzdōcius*).

Straipsnio tikslas – aprašyti ir išnagrinėti tarmės daiktavardžio kaitybės ypatybes bei galūnių raidą. O tarmės daiktavardžio kaityba pasižymi būdingų ypatybių gausumu. Linksniavime yra senovinių ir tarnei būdingų formų: daiktavardžio vienaskaitos naudininko galūnė *-ou* ~ *-uo* „-ui“ bei *-ei* ~ *-ie* „ei“, daugiskaitos vietininko galūnė *-ūs*, daugiskaitos kilmininko galūnė *-um*, dviskaitos lytys ir t. t. Daug įvairumo yra daiktavardžio kamienuose: vieni linkę nykti (pvz., *įo-*, *įu-* ir kiti kamienai), o kai kurie tarp savęs labai susipynę (pvz., *ė-* ir *įo-* kamienai). Dėl to daugelis žodžių savo kamieniu skiriasi nuo kitų tarmių bei literatūrinės kalbos.

Tarmės daiktavardžio kaitybės sistema turi kamienus: *a-* (*vyras*), *ja-* (*gaidys*), *o-* (*troba*), *įo-* (*valdžia*), *ė-* (*gervė*), *i-* (*avis*), *u-* ir *įu-* (*sūnus*, *kerdžius*), *priebalsinį* (*ruduo*), 7 linksnius (vardininką, kilmininką, naudininką, galininką, įnagininką, vietininką, šauksmininką), 3 skaičius (vienaskaitą, daugiskaitą ir dviskaitą) ir dvi gimines (vyriškąją ir moteriškąją).

Čia ne tik aprašomos daiktavardžio galūnių ypatybės, bet ir nagrinėjama galūnių raida, lyginama su kitomis tarmėmis bei giminingomis kalbomis. Be to, kadangi tarmės morfologija, pagrindiniais bruožais sutampanti su literatūrinės kalbos morfologija, turi nemažą skirtybių, vien tik tarnei būdingų bruožų, tai kiekvienu atveju tarmės formos bei galūnės lyginamos su literatūrine kalba, atkreipiamas dėmesys į skirtumą nuo literatūrinės kalbos.

Čia vartojama „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programos“ (1956 m.) transkripcija su tam tikrais papildymais bei nežymiais pakeitimais.

Pusilgių balsių (skyrium arba dvigarsiuose) kirčiuotame skiemenyje ilgumui žymėti atskiras ženklas nevertojamas, o jį rodo vidurinės priegaidės ženklelis (*bŃva ~ būvo, vęšps ~ vlsas, sũnkŃs ~ sunkũs, nũjũs ~ naujũs*).

Ilgieji balsiai (skyrium arba dvigarsiuose) nekirčiuotame skiemenyje žymimi brūkšneliu viršum raidės (*tilŃms ~ tylũmas, vifēlis ~ vyrēlis, grũdēlis ~ grũdēlis, ūžēms ~ ūžimas*), o kirčiuotame skiemenyje ilgumui žymėti atskiras ženklas nevertojamas – jį rodo priegaidžių (virtagalės, laužtinės arba tvirtapradės) ženkleliai (*vũks ~ vaikas, laĩks ~ laikas, listę ~ lĩsti, mũris ~ mũris, vĩrs ~ vĩras, sũris ~ sũris, tŃr ~ tũri, pēlũs ~ pilnas, pērms ~ pĩrmas, árklĩs ~ arklĩs*).

Priebalsių minkštumas žymimas lankeliu (˘) ir tik prieš užpakinės eilės balsius (*šŃva ~ siavo, ifŃšis ~ triušis, knũuktę ~ kniaũkti, křũuklũ ~ kriauklũ* „šonkauliai“). Visi priebalsiai prieš balsius *e*¹, *i* (*i*) ir dvibalsį *ie*, o priebalsiai *č, g, k, l, š, ž* dar prieš balsius *e, e* (*ē, ē*) ir dvibalsius *eĩ, eĩ* yra visada minkšti ir jokių minkštumo ženkleliu nežymimi (*lũpę ~ lapę, tiktũ ~ tiktũ, vĩrs ~ vĩras, gērs ~ gēras, kęc ~ kitas, lęstę ~ lęisti, žęnk- tę ~ žęngti*).

Palataliniai (minkštieji) priebalsiai *t, d* (lk. *č, dž*) žymimi tuo pačiu minkštumo ženkleliu (*bũliũ ~ bũčio „bũčiau“, maĩũ ~ mačĩũ „mačĩũ“, vedũũ ~ vedžĩũ „vedžĩũ“, àvieĩũ ~ avėčĩũ „aviečių“, bęĩũ ~ bičĩũ*).

Nekirčiuotoje atviroje galūnėje balsiai tariami neaiškiu, murmamu balsu (*dŃun(a) ~ dũona, vĩr(a) ~ vĩrũ, pēil(i) ~ peilĩ, lŃng(Ń) ~ lũngu, dęrpt(ę) ~ dĩrpti*). Nekirčiuotoje uždaroje galūnėje tas neaiškus, murmamas tarimas mažesnis (*trũob(a)s ~ trŃbas, tŃrgŃs ~ tuřgus, dũrb(u)s ~ dũrbus*), o kirčiuotoje atviroje arba uždaroje galūnėje murmamas tarimas vos žymus (*rŃnk(à) ~ rankũ, vęs(ę) ~ visĩ, lũp(ũ)s ~ lapũs, sũn(ò)s ~ sũnũs*).

Garsas *n* prieš *g, k* tarmėje virsta gomuriniu (*lŃnks ~ lũngas, dŃnktis ~ daņgtis, lęng- vŃs ~ lęņvas*). Jis atskiru ženkleliu nežymimas.

Atskiri tarmės pavyzdžiai ir ištisi tekstai darbe kirčiuojami. Žodžių su keliais kirčiais nei pagrindinis, nei šalutinis tarmės kirtis atskiru ženkleliu nežymimas: nuo žodžio pradžios pirmasis kirtis (žymimas atitinkamos priegaidės ženkleliu) yra visada tarmės pagrindinis kirtis (tariamasis stipresniu balsu), o antrasis ir visi kiti – šalutiniai (tariamasis silpnesniu balsu), pvz.: *šũkũ ~ šũkũ, lũukũ ~ laukũ, árklĩs ~ arklĩs, dũrbęnĩnks ~ dũrbiniũkas, mũokitũŃjũ ~ mũokytojai*.

Kirčio nustojusieji žodeliai, suaugę su tolesniu kirčiu, prijungiami prie to žodžio brūkšneliu (*pri-àvęĩ ~ prỹ avię „prie avies“, nũ-trũobũ ~ nũ trobũ „nuo trobos“, ęš-vęsũ ~ iš visũ*).

Tarp tarminės ir literatūrinės kalbos atliepiamosios lyties dedama tildė (~).

Paaiškinamieji žodžiai ir literatūrinės kalbos atitikmenys bei formos imami į kabutes. Atskiri žodžiai aiškinami skliausteliuose.

a- kamienas

§ 1. Tarmėje visi *a-* kamieno daiktavardžiai, kaip ir lk., yra vyriškosios giminės. *a-* kamieno paradigmą paimtas žodis: *vĩrs ~ vĩras*.

	Vienaskaita	Daugiskaita
V.	<i>vĩrs ~ vĩras</i>	<i>vĩrũ ~ vĩrai</i>
K.	<i>vĩra ~ vĩro</i>	<i>vĩrũ ~ vĩrũ</i>
N.	<i>vĩrŃũ ~ vĩruo</i>	<i>vĩrũms ~ vĩrams</i>
G.	<i>vĩra ~ vĩrũ</i>	<i>vĩrus ~ vĩrus</i>

¹ Siauresnis ir labiau įtemptas už garsą *e*, mažiau įtemptas ir žymiai trumpesnis už lk. (literatūrinės kalbos) *é*, pvz.: *žęmę ~ žēmė, mũtę ~ mũtė, jũŃję ~ jũjė „jojo“, dvũsę ~ dva- siũ, kũŃję ~ kũjė „koja“*.

Įn. *vīṛo* ~ *výru*

Vt. *vīṛę* ~ *výre*

Š. *vīṛė* ~ *vyrė*

vīrás ~ *výrais*

vīrús ~ *výrús(e)*

vīrā ~ *výrai*

Dviskaita

V. *dṓ vīṛo* ~ *dū výru*

K. *dvėjū vīru* ~ *dvijų výru*

N. *dṓm² vīṛōm* „dviem výram“

G. *dṓ vīṛo* ~ *dū výru*

Įn. *dṓm² vīṛōm* „dviem výrais“

Vt. *dvėjūs vīrús* ~ *dvijūs(ė) výrús(e)*

Š. *dṓ vīṛo* ~ *dū výru*

§ 2. Vn. vard. galūnė -s arba -os. Galūnė -s atsirado, iškritus trumpajam balsiui kamieno pabaigoje (*lāuks* ~ *laūkas*). Uždaros galūnės trumpasis *a* išvirtęs ρ tais atvejais, kai prieš trumpąjį *a* stovi pučiamieji priebalsiai *s*, *š*, *z*, *ž* ar afrikatos *c*, *č* (*sāusos* ~ *saūsas*, *šāšos* ~ *šāšas*, *vaikūzos* ~ *vaikūzas*, *māžos* ~ *māžas*); taip pat *a* išvirtęs ρ po balsingųjų priebalsių *l*, *m*, *n*, *r* ir *v*, jeigu prieš juos eina priebalsis (*kāklps* ~ *kāklas*, *džāuksmpos* ~ *džiaūgsmas*, *lūdņos* ~ *liūdņas*, *iėkrps* ~ *tikras*, *rāusvos* ~ *raūsvas*, *pėlkšvos* ~ *pilkšvas*). Trumpasis *a* šiais atvejais išliko (išvirtęs ρ) dėl to, kad, jam iškritus, susidarytų sunkių tarti priebalsių junginių.

§ 3. Vn. kilm. galūnė -a tarmėje tariama trumpai (*sṓula* ~ *súolo*, *māiša* ~ *maišo*). Kilusi iš senovinės lietuvių -ā, tarmėje, būdama nekirčiuota, sutrumpėjo.

§ 4. Vn. naud. galūnė -ou ~ -uo (*māišou* ~ *maišuo* „maišui“). Atsiradusi iš senovinės *-uoį. Galūniniam -į nukritus, atsirado žemaičių -ou ~ -uo³.

§ 5. Vn. gal. galūnė -a trumpa (*lāuka* ~ *laūką*). Atsiradusi iš -an; tarmėje *n* išnyko anksčiau už dvigarsio *an* virtimą ρn . Jei *n* būtų išnykęs vėliau už dvigarsio *an* virtimą ρn , tai šiandieną galūnė būtų $\rho < -\rho n < -an$ (plg. einam. vid. viet. *lāukp* ~ *laūkan* „laukañ“).

§ 6. Vn. įnag. galūnė -p ~ -u (*lāukp* ~ *laukū*) kilusi iš -uo (plg. įvardžiutinių būdvardžių pirmojo dėmens galūnė -uo ~ -ou: *mažuoju* ~ *mažūju*).

§ 7. Vn. viet. galūnė -ę ~ -e (*kėimė* ~ *kiemė*) atsiradusi iš -en. Tarmės dėsniais *en* > ρn , nosinis *n* išnyko, o balsis ρ , būdamas kirčiuotas, nenukrito, o tik sutrumpėjo.

§ 8. Vn. šauk. galūnė -ę ~ -e (*kėlmė* ~ *kelmė*, *āvėnė* ~ *avinė*) atsirado iš senovinio trumpojo *e⁴*, kuris susiaurėjo ir išvirto ρ .

§ 9. Dg. vard. galūnės -ā tarmės žodžio galo dėsniais atitinka lk. -ai (*kāulā* ~ *kāulai*). Galūnė sutampa su šauksmininku.

§ 10. Dg. kilm. galūnė ketveriopa: kirčiuota -ū, -un, -um (*lāukū*, *lāukūn*, *lāukūm* ~ *laukū*, *laukuñ*, *laukuñ*), o nekirčiuota -u (*kāulu* ~ *kāulų*). Paprastai

² Dv. naud. ir įnag. skaitvardžių lytys gali būti atsiradusios arba iš *dṓ* – *dū* su naujai prisegtomis prie jų galūnėmis, arba -om atsirado trumpėjant galūnei, kai dar *um* nesudarė dvigarsio, arba iš **d(v)uom* (*uo* < ρu < ρ ; plg. *dštōnc* < *aštuontas*). Lyties *dum* nebuvimas senuosiuose raštuose remia pastarąją nuomonę, plg. § 46.

³ Plg. J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos, Vilnius, 1951, § 181 ir Stang Chr. S., Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas, Oslo, 1929, § 87.

⁴ Plg. K. Būga, Rinktiniai raštai, t. I, Vilnius, 1958, p. 565.

lk. *u* tarmėje išvirsta ρ , tačiau dg. kilm. galūnės (nekirčiuotos) *u* neišvirto ρ , nes šis *u* yra kito kilimo: atsirado iš senovinės *-*uon* (< ide. *-*ōm*) > -*un*⁶. Kitaip sakant, nekirčiuoto škie mens galūnės *u* neišvirto ρ greičiausiai dėl to, kad *n* (senovinės galūnės -*un*) išnyko tuo laiku, kada jau žemaičių *u* buvo išvirtes ρ . Aprašomosios tarmės plote kirčiuotame skiemenyje vyrauja ilgas galūnės -*ū*. Kai kuriose tarmės vietose (Budriaī, Kařtena) sakoma su *m* arba *n*. Šitokių galūnių vartojimo atveju pasitaiko šiek tiek ir kitose tarmės vietose (Jokūbavas, Kretingā ir kt.). Tarmės galūnę -*un* reikia sieti su senovine galūne *-*un*; galūnę -*um*, reikia manyti, tarmėje atsirado dėl asimiliacijos iš -*un* arba iš senovinės ide. galūnės *-*ōm*.

§ 11. Dg. naud. galūnė -*ams* (*laukāms* ~ *laukāms*) kilusi iš senovinės galūnės -*amus*. Senieji lietuvių raštai dar išlaikę visą galūnę -*amus*. Tarmėje galūnės *u* išnyko vėliau už dvigarsio *am* > ρm . Priešingu atveju tarmėje būtų ne -*ams*, bet - ρms .

§ 12. Dg. gal. galūnė -*us* (*kāulus* ~ *kāulus*) kilusi iš senovinės lietuvių galūnės -*uns*, vadinasi, iš ilgos galūnės; dėl to galūnės *u* išlikęs sveikas (priešingu atveju tarmės dėsniais jis būtų išvirtes ρ); senovinės galūnės -*uns* nosinumas turėjo išnykti tuo laiku, kada jau žemaičių *u* buvo išvirtes ρ .

§ 13. Dg. įnag. galūnės -*ā* dėsningai suvienabėsėjęs iš -*ai*, plg. § 9.

§ 14. Dg. viet. galūnė -*ūs(e)* vietoj lk. -*uos(e)* (*tēltūs* ~ *tiltūs(e)*, *kėimūs* ~ *kiemūs(ė)*). Galūnė atsiradusi iš dg. senojo galininko ir postpozicijos -*en*: -*ūs* < -*uns* + -*en*. Tai aiškiai patvirtina žemaičių (Endriejāvas) galūnė -*unsi*. Aprašomojoje tarmėje nosinis *n* neišlikęs, o galūnė ilga: -*ūs*.

§ 15. Dv. vard. ir gal. - ρ ~ -*u* trumpa (*dō vākō* ~ *dū vaikū*). Ilgą galūnę yra išlaikę įvardžiuotiniai būdvardžiai pirmajame dėmenyje (*dō gerūoju dāktō* ~ *dū gerūoju dāktu*).

§ 16. Dv. kilm. galūnė -*u* ~ -*ų* sutampa su dg. kilm. galūne, plg. § 10. Greta jos tarmėje retai vartojama ir galūnė - ρms ~ -*ams*, kuri daugiausia vartojama tik su skaitvardžiais arba sudėtinėmis įvardžių formomis (*dōms⁶ virōms*, *abōdōms vākōms nier*, *tōudōms virōms*).

§ 17. Dv. naud. ir įnag. baritoninio kirčiavimo žodžiai turi vienodas galūnes, būtent - ρm , o oksitoninio kirčiavimo žodžių galūnės skiriasi savo priegaide (*dōm vākōm*, bet: *sō-dōm māišōm*).

Retai pasitaiko dviskaitos vietininko reikšmė vartojama ir forma su galūne - ρm , pvz.: *tōdōm dōm māišōm ī dēdūosēs rōpōtēs* „tuose dviejuose maišuose yra didžiosios roputės (bulvės)“.

§ 18. Sangražinių formų galūnė -*uos* ~ -*os* nebeturi -*i* (*juokēmūos* ~ *juokimos*, *prausēmūos* ~ *prausimos*). Jos tarmėje nelinksniuojamos. Sangražinės formos, formaliai sutampančios su lk. kilmininku (be -*i*), vartojamos visiems linksniams: *kās tūs kārves dāužīmūos ē pliešīmūos, ē meitāli nūdāuš* ~ *kās tōs kārves dāužymos īf plēšymos, ir mietāli nūdāuš* (ištrauks kuolą), *nagāl būtē nikūoki dēdāvēmūos* ~ *nagāli būti nē kōkio* (jokio) *didžiāvimos, sō-tōu sāva brāižīmūos naktīmēis ōns dēdlē ikirteje* ~ *sū tuō sāvo brāižymos* (vaikščiojimu, triukšmavimu) *naktīmēis anās dīd-liai* (labai) *īkyrējē* (īkyrėjo).

⁶ Plg. J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos, Vilnius, § 186.

⁶ Dviskaitinių kilm. ir viet. (§ 17) skaitvardžių formų kilmė ir raida aiškintina kaip ir dv. naud. bei įnag. Plg. § 1 pastabą.

§ 19. Kai kurie daiktavardžiai tarmėje turi kitokį kamieną, negu lk. Vietoj lk. *ja-* kamieno tarmėje pasitaiko *a-* kamienas (*lėgūons ~ ligónas* „ligonis“, *vūobūls ~ óbūlas* „obuolys“; taip pat nelietuviškos kilmės: *krōups ~ kruōpas, rūc ~ rūtas, slīus ~ slīvas, mārks ~ mārkas* ir kt.).

ja- kamienas

§ 20. *ja-* kamieno daiktavardžiai, kaip ir lk., yra vyriškosios giminės. Paradigmai paimtas žodis: *gáidīs ~ gaidỹs*

<i>Vienaskaita</i>		<i>Daugiskaita</i>	
V.	<i>gáidīs ~ gaidỹs</i>	<i>gáidē ~ gaidžiaī</i>	
K.	<i>gáidī ~ gaidžio</i>	<i>gáidū ~ gaidžiū</i>	
N.	<i>gáidōu ~ gaidžiuo</i>	<i>gaidēms ~ gaidžiáms</i>	
G.	<i>gáidī ~ gaidį</i>	<i>gáidūs ~ gaidžiūs</i>	
Įn.	<i>gáidō ~ gaidžiū</i>	<i>gáidēs ~ gaidžiaīs</i>	
Vt.	<i>gáidie ~ gaidē (jè)</i>	<i>gáidūs ~ gaidžiūs (è)</i>	
Š.	<i>gáidī ~ gaidỹ</i>	<i>gáidē ~ gaidžiaī</i>	

Dviskaita

V.	<i>dō gáidō ~ dū gaidžiū</i>	
K.	<i>dvėjū gáidū ~ dvijū gaidžiū</i>	
N.	<i>dōm gáidōm</i>	„dviem gaidžiams“
G.	<i>dō gáidō ~ dū gaidžiū</i>	
Įn.	<i>dōm gáidōm</i>	„dviem gaidžiais“
Vt.	<i>dvėjūs gáidūs ~ dvijūs gaidžiūs (è)</i>	
Š.	<i>dō gáidō ~ dū gaidžiū</i>	

§ 21. Vn. vard. galūnė tarmėje dvejopa: oksitoninio kirčiavimo – ilga (*árklīs ~ arklỹs*), o baritoninio – trumpa (*pēilis ~ peilis*). Galūnė *-īs* kilusi iš senovinės *-ijas > -ijs > -is*. Tarmės nekirčiuotoje galūnėje *i*, kilęs iš ilgos galūnės, neišvirtęs *ę*, o tik sutrumpėjęs. Vadinasi, tarmės galūnės *i*, kilusieji iš ilgojo *ī*, nepaplatėję, o tik pakitę kiekybiškai.

Tarmėje žodžių su jotu gale *j* išnykęs (*vīes ~ vėjas, mūokitūos ~ mókytojas*). Raida buvo tokia: galūnės trumpas *a* po joto lietuvių kalbos dėsniais išvirto *e*, o paskui tarmėje ir visai išnyko; jotas, likęs vienas, irgi nukrito. Panašus kelias ir žodžių: *krāus ~ kraūjas, kēls ~ kēlias, svēc ~ svēcias*.

§ 22. Vn. kilm. galūnė *-i ~ -jo* (*pēilī ~ peilio, krāuji ~ kraūjo, vīeji ~ vėjo*). Galimas daiktas, kad tarmės galūnė *-i* fonetiškai atsiradusi iš senovinės *a* per *e > ę* dėl kamiengalio {priebalsio, kurį suminkštino *j*, minkštumo, bet paraleliais tarmės pavyzdžiais to pagrįsti negalima.

§ 23. Vn. naud. ir įnag. galūnės nuo *a-* kamieno skiriasi tik kamiengalio priebalsio minkštumu, žr. § 4, 6.

§ 24. Vn. gal. galūnė *-i ~ -į* trumpa (*žūodi ~ žōdį*); tokia pat galūnė ir žodžių, vn. vard. turėjusių *-as* po minkšto priebalsio (*kēli ~ kelią, krāuji ~ kraūją*). Galimas daiktas, kad ji analogiškai atsiradusi pagal žodžius, vn. vard. turinčius galūnę *-is*, o galininke *-i ~ -į* (*peilī*). Pastaruoju atveju ją reikėtų atstatyti su *-į* (*kēlį, kraūjį, vėjį*).

Vn. viet. galūnė *-ie ~ -ė* yra tokia pati kaip ir *ė-* kamieno viet. (*vlejte ~ vėje (je)*, *pėilte ~ peilė (je)*).

§ 25. Vn. šauk. kirčiuota galūnė ilga, o nekirčiuota trumpa (*árklī ~ arklỹ, brúoli ~ bróli*). Nekirčiuotos galūnės nepaplatėjęs *i* rodo jo kilmę iš ilgojo *i*. Žodžių su priesagomis *-ėjas, -tojas* galūnė nesiskiria nuo *u-* kamieno (*oštartėjáu ~ užtarėjáu, priveiziētúojáu ~ pryveizėtojau*).

§ 26. Dg. vard. galūnė *-ē ~ -jai* atsiradusi iš senovinės lietuvių *-jai*. Galūnės *a* po joto dėsningai išvirto *e*, ir atsiradęs dvibalsis *ei* suvienabalsėjo.

§ 27. Dg. kilm. galūnė nuo *a-* kamieno skiriasi tik kamiengalio priebalsio minkštumu, žr. § 10.

§ 28. Dg. naud. galūnė *-ems ~ -jams* (*pėilėms ~ peiliams, viejėms ~ vėjams*) kilusi iš senovinės *-jamus*, o *a* po joto dėsningai išvirto *e* (*arklem(u)s*), vėliau, išnykus *u*, liko *-ems* (*arklėms ~ arkliams*). Nuo *a-* kamieno skiriasi prieš kamiengalį esančio priebalsio minkštumu ir dėl jo minkštumo dėsningai pakitusiu *a*, plg. § 11.

§ 29. Dg. gal. ir viet. nuo *a-* kamieno skiriasi tik prieš kamiengalį esančio priebalsio minkštumu (žr. § 12, 14), o dg. įnag. skiriasi nuo *a-* kamieno ne tik priebalsio minkštumu, bet ir dėsningu *a* pakitimu, įvykusių dėl seniau buvusio *j* (*-eis < -jais*), plg. § 13.

§ 30. Dv. vard. ir gal., kilm., įnag. ir viet. galūnė nuo *a-* kamieno skiriasi tik kamiengalio priebalsio minkštumu, žr. 15, 17. Be to, dar sutinkama ir dviskaitinė kilmininko galūnė *-oms*, žr. § 16.

§ 31. Kai kurie žodžiai turi kitą kamieną, negu lk., būtent: *ja-* kamieną turi: *jāus ~ jāujas* „jauja“, *ópis ~ úpis* „upė“, *sāktis ~ sāgtis*; taip pat nelietuviškos kilmės: *klūmpis ~ klumpis* „klumpė“, *kanāpis* ir kt. Pažymėtina, kad tarmėje vardai vietoje lk. *a-* kamieno turi *ja-* kamieną (*Blādis* „Vladas“, *Jūonis ~ Jōnis* „Jonas“, *Prānis* „Pranas“, *Góstis ~ Gūstis* „Augustinas“. Apskritai, reikia pasakyti, kad ne tik vardai, bet ir pavardės tarmėje labai dažnai būna *ja-* kamieno.

o- kamienas

§ 32. Šio kamieno daiktavardžiai daugiausia moteriškosios giminės. Vyriškosios giminės tik kai kurios pavardės (*Púotrà ~ Potrà, Klīmà ~ Klimà* ir kt.).

Paradigmai paimtas žodis: *trúobà ~ trobà*.

Vienaskaita	Daugiskaita
V. <i>trúobà ~ trobà</i>	<i>trúobas ~ tróbos</i>
K. <i>trúobuos ~ trobōs</i>	<i>trúobū ~ trobū</i>
N. <i>trúobà ~ tróbai</i>	<i>truobúoms ~ trobōms</i>
G. <i>trúoba ~ tróba</i>	<i>trúobas ~ tróbas</i>
Įn. <i>trúobų ~ tróba</i>	<i>trúobūoms ~ trobōms</i>
Vt. <i>trúobūo ~ trobō(jė)</i>	<i>trúobūs ~ trobōs(ė)</i>
Š. <i>trúobà ~ trobà</i>	<i>trúobas ~ tróbos</i>

Dviskaita

V. <i>dvė trúobė ~ dvi tróbi</i>
K. <i>dvėjū trúobū ~ dvijū trobū</i>

- N. *dvēm⁷ trúobēm* „dviem trobom“
 G. *dvē trúobe* ~ *dvī tróbi*
 Įn. *dvēm⁷ trúobēm* „dviem trobom“
 Vt. *dvėjūos trúobūos* ~ *dvijōs(è) trobōs(è)*
 Š. *dvē trúobe* ~ *dvī tróbi*

§ 33. Vn. vard. galūnės -a kilęs iš senovinio ilgojo -ā.

§ 34. Vn. kilm. kirčiuota galūnė -uos ~ -os (*dėinuos* ~ *dienōs*), o nekirčiuota -as ~ -os (*lėipas* ~ *liepos*). Galūnė kilusi iš senovinės lietuvių -ās: nekirčiuotoji galūnė tarmėje sutrumpėjusi, o kirčiuotoji – ilga; pastaroji per -ās išvirtusi -os (dabart. lk.) ir pagaliau dėsingai -uos.

Vn. naud. galūnės -ā dėsingai suvienabalsėjęs iš -ai (*dėinā* ~ *diēnai*).

Su prielinksniais galūninio kirčiavimo žodžiai turi kirčiuotą tvirtagalės priegaidės galūnę -ā ~ -ai (*nū-švėisā* ~ *nū šviesai* „nuo šviesos“, *prī-gālvā* ~ *prī galvai* „prie galvos“).

§ 35. Vn. gal. galūnė -a ~ -ą trumpa (*dėina* ~ *diēną*). Dėl jos kilmės plg. § 5.

§ 36. Vn. įnag. galūnė -o ~ -a trumpa (*dėinō* ~ *dienā*), kilusi iš senovinės -ān. Tarmėje -ān išvirto neįtemptu -on; plg. įvardžiutinių būdvardžių *o* < *an* (*mažōje* ~ *mažāje*).

§ 37. Vn. viet. galūnė -uo ~ -o (*je*). Kirčiuota galūnė turi šalutinį kirtį ir tvirtagalę priegaidę (*žėimūo* ~ *žiemō(jē)*), o nekirčiuota – [šalutinį kirtį ir tvirtapradę (tarmėje laužtinę) priegaidę (*lėipūo* ~ *liēpo(je)*). Galūnė kilusi iš senovinės lietuvių *-āj(*en*).

§ 38. Dg. vard. galūnė -as ~ -os (*dėinas* ~ *diēnos*) kilusi iš senovinės lietuvių -ās; tarmėje, būdama nekirčiuota, sutrumpėjusi.

§ 39. Dg. kilm. galūnė nesiskiria nuo kitų kamienu galūnių, žr. § 10.

§ 40. Dg. naud. galūnė -uoms ~ -oms (*lėipūoms* ~ *liēpoms*) kilusi iš senovinės lietuvių -āmus, kuri išvirto -om(*u*)s, o tarmėje dėsingai -uoms.

§ 41. Dg. gal. galūnė -as. Įvardžiutinės būdvardžių lytys (*baltūosės* ~ *baltōses* „baltąsias“) rodo jos galimą kilmę iš senovinės lietuvių -ās, jei *o* > *uo* nėra atsiradęs analogiškai pagal kitus linksnius.

§ 42. Dg. įnag. galūnė -uoms ~ -oms (*dėinūoms* ~ *dienōms*) atsirado iš senovinės lietuvių -āmis > -āmis; vėliau lietuvių kalbos dėsniais *ā* > *o*, o galūnės *ī* > *i*, atsirado dabartinės lk. -omis, o tarmėje -uomis. Galūnės *i*, netekusiam morfologinės reikšmės, išnykus, galūnė sutapo su naudininko galūne -uoms; oksitoninio kirčiavimo galūnė besiskiria nuo naudininko tik priegaidėmis: naud. – tvirtapradė (*dėinūoms* ~ *dienōms*), įnag. – tvirtagalė (*dėinūoms* ~ *dienōms*), o baritoninio kirčiavimo tuodu linksniai visai sutampa (*lėipūoms* ~ *liēpoms*).

§ 43. Dg. viet. galūnė -uos ~ -os (*dėinuos* ~ *dienōs(è)*). Tarmėje senovinis *en* dėsingai išvirto *en*, vėliau, išnykus nosiniam *n*, liko *e*, kuris, netekęs kirčio, išnyko, o vienabalsis *o* dėsingai sudvibalsėjo, ir atsirado galūnė -uos.

⁷ Dv. naud. ir įnag. lytys gali būti atsiradusios arba iš *dvē* ~ *dvī* su naujai prisegtomis prie jų galūnėmis, arba -*em* atsirado, trumpėjant galūnei, kai dar *im* nesudarė dvigarsio (plg. *mōnēm*, *tāvēm*), arba iš *dviem* (*ie* > *ei* > *ē*; plg. *gerēms*, *anēms*, *vēns*). Plg. § 1 išnaša.

§ 44. Dv. vard. ir gal. galūnė -ę ~ -i (*dvė lėipė ~ dvi liėpi, dvė dėinė ~ dvi dienė*) kilusi iš senovinės lietuvių -ie < -ei⁹. Tarmėje ę dėsningai atsirado iš i, o pastarasis jau yra atsiradęs vėliau, pakitus senovinei galūnei.

§ 45. Dv. kilm. galūnė -u ~ -ų sūtampa su dg. kilm. galūne, žr. § 10. Greta jos retai pasitaiko tarmėje dv. kilm. galūnė -ems, vartojama daugiausia su skaitvardžiais ir sudėtinėmis įvardžių formomis (*tėdėms dėinėms, rėnkėms, abėdėms⁹ ūsėms*).

§ 46. Dv. naud. ir įnag. galūnė -em. Baritoninio kirčiavimo žodžių naud. ir įnag. galūnės visiškai sutampa (naud. *dvėm sėinėm, įnag. dvėm sėinėm*), o oksintoninio kirčiavimo skiriasi priegaidėmis (naud. *dvėm dėinėm*, o įnag. *sė-dvėm ūsėm* „su dviem ašom“).

Dv. viet. turi daugiskaitinę viet. galūnę (*dvėjūos sėinūos ~ dvijōs(ė) sėnos(e)*) arba retai vartojamą dviskaitinę galūnę, sutampančią su dv. įnag., pvz.: *tėdėm dvėm trūobėm givėn prūsā* „tose dviejuose trobose gyvena prūsai“.

§ 47. Tarmėje o- kamieno žodžiai su priesagomis -sena ~ -sena turi ir sangražines formas, pvz.: *kās tūos kāules pār įtesenas ~ kās tōs kiaulės pār ēsenos* (ėdimas), *kās anūo pār blāusenas ~ kās anō pār bliūsenos* (bliovimas, verkimas), *kėik tēn bōva blāusenas ~ kiek teñ būvo bliūsenos, kās anūu pār vielūsenas ~ kās anō pār vėlūosenos* (vėlavimasis). Galimas daiktas, kad tos formos susijusios su latvių kalbos formomis su priesagomis -šana¹⁰. Aprašomosios tarmės sangražinių formų priesagos formantas -en- greičiausiai yra kilęs iš -en-, o šis savo laiku iš -jan¹¹. Tarmėje tos sangražinės formos nekaitomos.

§ 48. Kai kurių žodžių kamienas nesutampa su to paties lk. kalbos žodžio kamieniu. o- kamieną tarmėje turi: *krōnta* „krantas“, *lāima* „laimė“, *nālāima ~ nā-laima* „nelaimė“, *dėlna* „delnas“, *ėilā* „eilė“, *Bėrōtā ~ Birutā* „Birutė“ ir kt.

įo- ir é- kamienai

§ 49. Šiuodu kamienai, kaip ir o- kamienas, daugiausia yra moteriškosios giminės. Vyrishkosios giminės yra tik vyrų vardai ir pavardės: *Ūntę ~ Añtė* „Antanas“, *Jōzę ~ Jūzė* „Juozas“, *Kāzę ~ Kāzė* „Kazys“, *Vėncę ~ Veñcė* „Vincas“, *Kėrpe ~ Kėrpė*; be to, yra žodžių su vyr. ir mot. giminės reikšme, pvz.: *bjauribę ~ bjaurybė*.

Kamienai įo- ir é- nagrinėjami kartu, nes šakninio kirčiavimo tų kamienų linksnių galūnės fonetiškai daug kur sutapusios.

Paradigmai paimti žodžiai: *vāldė ~ valdžiā* ir *gėrvė ~ gėrvė*.

įo- kamienas

Vienaskaita

V. *vāldė* ~ *valdžiā*
K. *vāldūos* ~ *valdžiōs*
N. *vāldė* ~ *valdžiai*

Daugiskaita

vāldēs ~ *valdžios*
vāldū ~ *valdžiū*
vāldūoms ~ *valdžiōms*

⁹ Plg. J. Endzelynas, Baltų kalbų garsai ir formos, Vilnius, 1956, § 216.

¹⁰ Dėl dviskaitinių kilm. ir viet. (§ 46) formų kilmės ir raidos žr. § 16 pastabą.

¹¹ Plg. J. Endzelynas, minėt. veik., § 216.

¹² Plg. A. Leskien, Die Bildung der Nomina im Litauischen, Leipzig, 1891, p. 380; taip pat J. Endzeliņs, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, § 143.

G.	vāldē	~ vāldziā	vāldēs	~ valdzīās
Īn.	vāldē	~ valdzīā	vāldūoms	~ valdzīōms
Vt.	vāldūo	~ valdzīō(jē)	vāldūos	~ valdzīōs(ē)
Š.	vāldē	~ valdzīā	vāldēs	~ valdzīos

Dviskaita

V.	dvē vāldē	~ dvi valdī
K.	dvējū vāldū	~ dvijū valdzīū
N.	dvēm vāldēm	„dvjiem valdzīom“
G.	dvē vāldē	~ dvi valdī
Īn.	dvēm vāldēm	„dvjiem valdzīom“
Vt.	dvējūos vāldūos	~ dvijōs(ē) valdzīōs(ē)
Š.	dvē vāldē	~ dvi valdī

ē- kamienas

Vienaskaita

V.	gērvē	~ gėrvė
K.	gėrvēs	~ gėrvės
N.	gėrvė	~ gėrvei
G.	gėrvē	~ gėrvę
Īn.	gėrvē	~ gėrve
Vt.	gėrvie	~ gėrvė(je)
Š.	gėrvē	~ gėrvė

Daugiskaita

gėrvēs	~ gėrvės
gėrvū	~ gėrvīū
gėrviems	~ gėrvėms
gėrvēs	~ gėrvės
gėrviems	~ gėrvėms
gėrvies	~ gėrvės(e)
gėrvēs	~ gėrvės

Dviskaita

V.	dvē gėrvē	~ dvi gėrvi
K.	dvējū gėrvū	~ dvijū gėrvīū
N.	dvēm gėrvēm	„dvjiem gervēm“
G.	dvē gėrvē	~ dvi gėrvi
Īn.	dvēm gėrvēm	„dvjiem gervēm“
Vt.	dvējūos gėrvtes	~ dvijōs(ē) gėrvės(e)
Š.	dvē gėrvē	~ dvi gėrvi

§ 50. Vn. vard. *įo-* kamieno galūnė *-ę* ~ *-ija*, o *é-* kamieno *-ę* ~ *-ė*. Pirmoji kilusi iš senovinės lietuvių *-jā*, o antroji — iš senovinės lietuvių *-ē*. *įo-* kamieno ir nekirčiuota *é-* kamieno galūnė tarmėje fonetiškai sutampa — *-ę* (kaip lk. *ė*, tik tarmėje yra neįtemptas ir trumpas): *dvāsę* ~ *dvasiā*, *vālė* ~ *valiā*, *sėjė* ~ *sijā*, *vė-jė* ~ *vejā* (greta: *vėjie* ~ *vejė*), *žvākę* ~ *žvākė*, *kātę* ~ *kātė* „katž“, *varlę* ~ *varlė* „varlė“. Kirčiuota *é-* kamieno galūnė tarmėje *-ie* ~ *-ė* (*pėlie* ~ *pelė*).

Du *įo-* kamieno žodžiai tarmėje vn. vard. turi galūnę *-i*: *márti* ~ *marti*, *pàti* ~ *patī*. Galūninio *-i* tarmėje nepaplatėjimas į *ę* rodo jo kilmę iš senovinio ilgojo *ī*. Kiti linksniai turi *įo-* kamieno oksitoninio kirčiavimo galūnes.

§ 51. Vn. kilm. abiejų kamienų nekirčiuota galūnė vienoda, būtent *-ęs* ~ *-ės*; mat, šakninio kirčiavimo žodžių *įo-* kamieno kilm. galūnė dėl analogijos atsiradusi tokia pati kaip ir *é-* kamieno. Jų kilmė skirtinga: *įo-* kamieno galūnė *-ęs*

(*dvāšes ~ dvāšios*) kilusi iš senovinės lietuvių *-jās*, o *ė-* kamieno galūnė *ęs* (*žėmės ~ žėmės*) kilusi iš senovinės lietuvių *-ės*.

Kirčiuota *jo-* kamieno galūnė *-uos ~ -os* (*māriuos ~ marčiōs*), o *ė-* kamieno galūnė *-ies ~ -ės* (*žūolies ~ žolēs*). Greta *ė-* kamieno galūnės *-ies ~ -ės* kai kurie žodžiai turi *i-* kamieno galūnę *-eis ~ -ies* (*dūbējis ~ duobiēs, pēlēis ~ peliēs, žūolēis ~ žoliēs*).

§ 52. Vn. naud. abiejų kamienų tarmės galūnė yra *-ē*, tačiau jų kilmė skirtinga: *jo-* kamieno galūnė *-ē ~ -jai* kilusi iš senovinės *-jāi*, o *ė-* kamieno *-ē ~ -ei* kilusi iš senovinės *-ēi*.

Su prielinksniais, o kartais ir be jų vartojamos ir su *i-* kamieniu susijusios galūnės *-ei ~ -ie* (*pri-žėmēi ~ prj žėmie* „prie žemės“, *pri-žvākēi ~ prj žvākie* „prie žvakės“, *pēlēi ~ pēlie* „pelei“).

§ 53. Vn. gal. abiejų kamienų galūnė *-ę*, tačiau jų kilmė skirtinga: *jo-* kamieno galūnė *-ę ~ -ia* kilusi iš senovinės *-jān* (*-jān > -jen > jēn > -ę*), o *ė-* kamieno galūnė *-ę ~ -ę* kilusi iš senovinės *ēn* (*ēn > en > ę*). Tarmėje abiejų kamienų galūnės fonetiškai sutampa, bet, atsižvelgiant į jų kilmę, skirtingai transponuojamos (*vālę ~ vālią, žvākę ~ žvākę*).

§ 54. Vn. įnag. abiejų kamienų galūnė ta pati kaip ir gal., būtent *-ę ~ -ia* (*jo-* kam.) arba *-ę ~ -e* (*ė-* kam.), Abiejų kamienų galūnių kilmė skirtinga; plg; galininką. Tarmės abiejų kamienų galūnių *ę < en* (*vālę ~ valiā, pēlę ~ pelē*) susiaurėjimas nesenas, nes platų *e* tebeturi kai kurie žemaičiai.

Tarmės vn. gal. galūninio *ę* siaurumo laipsnis akivaizdžiau pastebimas, kai lyginame su vn. vard. galūnė: vn. vard. turi žymiai siauresnę galūnę, čia žymimą apačioje ne vienu (kaip gal.), bet dviem taškeliais (*vālė ~ valiā, žėmė ~ žėmė*).

§ 55. Vn. viet. abiejų kamienų galūnės tokios: *jo-* kamieno *-uo ~ -o(je)*, o *ė-* kamieno *-ie ~ -ė(je)*; *jo-* kamieno galūnė *-uo ~ -o(je)* kilusi iš senovinės *-jā-jen*, o *ė-* kamieno galūnė *-ie ~ -ė(je)* kilusi iš senovinės *-ējen*. Galūnėje *en* tarmės dėsniais išvirtus *en*, vėliau nosiniam *n* išnykus ir *ā > o* bei *ē > ę*, atsirado dabartinė lk. galūnė. Tarmėje išnyko galūninis *-je* ir liko *-o* (*jo-* kam.) bei *-ė* (*ė-* kam.), kurie dėsningai sudvibalsėję (*vālūo ~ vālio(je), žėmte ~ žėmė(je)*).

§ 56. Dg. vard. abiejų kamienų galūnė skirtinga: *jo-* kamieno galūnė *-ęs ~ -jos* kilusi iš senovinės lietuvių *-jās*, o *ė-* kamieno galūnė *-ęs ~ -ės* kilusi iš senovinės lietuvių *-ės*. Tarmėje abiejų galūnių tarimas vienodas (*vālęs ~ vālios, žėmės ~ žėmės*).

§ 57. Dg. kilm. galūnė nuo *o-* kamieno skiriasi tik prieš kamiengalį esančio priebalsio minkštumu, žr. § 39.

§ 58. Dg. naud. *jo-* kamieno galūnė *-uoms ~ -oms* kilusi iš senovinės lietuvių *-jāmus* (*dvāšioms ~ dvāšioms*), o *ė-* kamieno galūnė *-iems ~ -ėms* kilusi iš senovinės lietuvių *-ēmus* (senesnės *-(i)jēmus*) (*kātēms ~ kātēms*). *o-* kamieno senovinėje galūnėje *đ > o*, išnyko *u*, o *o* jotas išnykdamas suminkštino priebalsį. Tarmės galūnėje *u* turėjo išnykti vėliau už *ā > o*, nes priešingu atveju tarmėje būtų *am > om*. Tarmėje *o* dėsningai sudvibalsėjo ir išnyko *u*. *ė-* kamieno senovinėje galūnėje *-ēmus* pirma *ē* turėjo susiaurėti, o tik vėliau sudvibalsėti. Tai patvirtina dėsningas *ė* dvi-balsėjimas kirčiuotoje galūnėje.

§ 59. Dg. gal. abiejų kamienų galūnės tariamos vienodai (*-ęs*), skiriasi tik savo kilme: *jo-* kamieno galūnė *-es ~ -jas* kilusi iš senovinės lietuvių *-jās*, o *ė-* kamie-

no galūnė -*es* ~ -*es* kilusi iš senovinės lietuvių -*ēs* (*dvāsēs* ~ *dvasiās*, *pėlēs* ~ *pelēs*). *ė*- kamieno platus *e* susiaurintas į *ę*. Kadangi platų *e* tebeturi kiti žemaičiai, tai tas susiaurėjimas turėtų būti nesenas.

§ 60. Dg. įnag. baritoninio kirčiavimo žodžiai nesiskiria nuo naud. (*dvāsūoms* ~ *dvāsioms*, *kātēms* ~ *kātēms*), o oksitoninio kirčiavimo žodžiai nuo naud. skiriami priegaide (*vāldūoms* ~ *valdžiōms*, *pēliems* ~ *pelēms*). Galūnės *i*, neturėdamas morfologinės reikšmės, išnykęs.

§ 61. Dg. viet. abiejų kamienų galūnės skirtingos: *įo*- kamieno -*uos* ~ -*os(e)* (*vāldūs* ~ *valdžiōs(ė)*), o *ė*- kamieno -*ies* ~ -*ēs(e)* (*žēmies* ~ *žēmēs(e)*). Galūnių raida tokia: -*uos* < -*os(ę)* < -*osęn*, o -*ies* < -*ēs(ę)* < -*ēsęn*. Galūnės *e* tarmėje susiaurėjo (*ęn* < *en*) ir išnyko.

§ 62. Dviskaita nesiskiria nuo *o*- kamieno, išskyrus daugiskaitinę *ė*- kamieno viet. galūnę.

§ 63. Pažymėtina, kad *įo*- ir *ė*- kamienai tarmėje tarp savęs labai sumišę, supynę. Tai įvyko dėl to, kad tarmėje *įo*- kamienas yra linkęs pereiti į *ė*- kamieną. Kartais sunku ir nustatyti, kuriam kamieniui priklauso žodis. *įo*- kamieno perėjimą į *ė*- kamieną labiausiai galima matyti iš daugiskaitos naudininko bei įnagininko (*kūojtēms* ~ *kōjēms*, *sāujtēms* ~ *sāujēms*, *gērtēms* ~ *girēms*), nes tų linksnių galūnė tarmėje visada kirčiuota (pagrindiniu arba šalutiniu kirčiu) ir išlaikiusi sveiką kamieną. Galima nustatyti ir iš kirčiuotos kilmininko galūnės (*žēnies* ~ *žinēs* „žinios“). Yra žodžių, kurie atskiruose linksniuose svyruoja tarp *įo*- bei *ė*- kamienų (*dvāsė*, *vālė*), tačiau daugiau pasakoma su *ė*- kamieno galūnėmis, nes pastarasis labiau mėgstamas tarmėje. *ė*- kamieną tarmėje turi ir lk. kitų kamienų žodžiai: *dāinīe* ~ *dainė*, *kārē* ~ *kārė* „karas“, *kūmstē* ~ *kūmstė* „kumštis“, *mērgē* ~ *meigė* „merga“, *pasāulē* ~ *pasaulė* „pasaulis“, *ūždārbīe* ~ *uždarbė* „uždarbis“; taip pat vardai: *Ūntē* ~ *Aītė* „Antanas“, *Ėivē* ~ *Iėvė* „Ieva“, *Jōzē* ~ *Jūzė* „Juožas“, *Kūotrē* ~ *Kōtrė* „Kotryna“.

i- kamienas

§ 64. Šio kamieno daiktavardžiai daugiausia moteriškosios giminės. Yra ir vyriškosios giminės žodžių, kurie skiriasi nuo moteriškosios giminės tik vn. įnag. ir dv. vard. bei gal. linksnių galūnėmis.

Paradigmai paimtas žodis: *āvės* ~ *avis*.

<i>Vienaskaita</i>		<i>Daugiskaita</i>	
V. <i>āvės</i>	~ <i>avis</i>	<i>āvis</i>	~ <i>āvys</i>
K. <i>āvėis</i>	~ <i>aviēs</i>	<i>āvū</i>	~ <i>aviū</i>
N. <i>āvėi</i>	~ <i>āvie</i>	<i>āvims</i>	~ <i>avims</i>
G. <i>āvi</i>	~ <i>āvį</i>	<i>āvīs</i>	~ <i>avīs</i>
Įn. <i>āvė</i>	~ <i>avė</i>	<i>āvėmīs</i>	~ <i>avimīs</i>
Vt. <i>āvīe</i>	~ <i>avė(jė)</i>	<i>āvies</i>	~ <i>avės(ė)</i>
Š. <i>āvės</i>	~ <i>avis</i>	<i>āvis</i>	~ <i>āvys</i>

Dviskaita

V. <i>dvė avė</i>	~ <i>dvi avi</i>
K. <i>dvėjū avū</i>	~ <i>dvijū aviū</i>
N. <i>dvėm avėm</i>	„dviem avim“

G. <i>dvė avė</i>	~ <i>dvi avi</i>
Įn. <i>dvėm avėm</i>	„dviem avim“
Vt. <i>dvėjūos avles</i>	~ <i>dvijōs(ė) avės(ė)</i>
Š. <i>dvė avė</i>	~ <i>dvi avi</i>

§ 65. Vn. vard. galūnė *-ės* ~ *-is* (*vėnėš* ~ *vinis*, *vėgėš* ~ *vagis*) kilusi iš senovinės lietuvių trumposios *-is*. Tai rodo ir jos paplatėjimas.

§ 66. Vn. kilm. kirčiuota galūnė *-ėis* ~ *-ies* (*vėgėis* ~ *vagiės*), o nekirčiuota *-ės* ~ *-ies* (*kártės* ~ *kárties*).

Kirčiuotoji galūnė kilusi iš senovinės lietuvių **-eis*. Tarmės galūnė nuo lk. skiriasi tik fonetiniais pakitimais. Sunkiau yra išaiškinti nekirčiuotos galūnės kilmę. To priežastis yra nekirčiuotų galūnių trumpėjimas. *i-* kamieno nekirčiuota galūnė gali būti aiškinama dvejopai: arba tebeturi senąją *i-* kamieno galūnę *-ies* (*klėtės* ~ *klėties*, *kártės* ~ *kárties*), arba, perėjusi į *ė-* kamieną, gavo ir jo galūnę *-ės* (*klėtės*, *kártės*). Dg. naud. ir įnag. dvejopos tų žodžių galūnės rodo ir tų žodžių dvejopų kamienų (*i-* ir *ė-*) vartojimą tarmėje.

§ 67. Vn. naud. galūnė *-ėi* ~ *-ie* (*kártėi* ~ *kártie*, *vėgėi* ~ *vėgie*). Ta galūnė sena, pažįstama ir iš mūsų senųjų raštų. Tarmėje mot. g. rečiau sakoma ir su kitokia galūne (*akė* ~ *akiai* arba *akei*; plg. dg. naud.: *akims* ir *akiems* ~ *akims* ir *akėms*). Vadinasi, vn. naud. turi dvejopas galūnes (*ėi* ir *-ė*). Jei pirmoji būtų kilusi iš *ei*, tai tarmėje nebūtų dviejų formų, o būtų tik suvienbalsėjusioji forma (*akė*), nes tarmės galūnėje dvibalsiai *ai*, *ei* suvienbalsėje.

§ 68. Vn. galūnė *-i* ~ *-i* (*pėrti* ~ *piřti*, *nakti* ~ *nakti*) kilusi iš senovinės lietuvių *-in* (plg. kirčiuotą tarmės įvardžių galūnę *šin* ~ *šiū* „ši“). Jos kilimą iš ilgos galūnės rodo ir tai, kad galūnės *i* nepaplatėjęs, o tik sutrumpėjęs.

§ 69. Vn. įnag. mot. g. galūnė *ę* yra tokia pati, kaip ir *ė-* kamieno (*klėtę* ~ *klėte*, *kártę* ~ *kárte*, *nūosę* ~ *nóse*, *šėrde* ~ *širde*), arba *įo-* kamieno (*klėčia*, *kárčia*, *nósia*, *širdžia*). Vieni vyr. g. žodžiai savo galūne nesiskiria nuo mot. g. (*vėgė*), o kiti yra tokie patys, kaip ir *įa-* kamieno (*dėbešę* ~ *dėbesiu*, *žvieřę* ~ *žvěriu*).

§ 70. Vn. viet. apiejų giminių galūnė *-ie* ~ *-ė* (*nūosie* ~ *nósė(je)*) yra tokia pati kaip ir *ė-* kamieno.

§ 71. Dg. vard. galūnės (*kártis* ~ *kártys*, *vėgis* ~ *vėgys*) *i* atsiradęs iš senovinio lietuvių ilgojo *i*, dėl to tarmėje neišvirtęs *ę*. Tarmėje, būdama nekirčiuota, galūnė sutrumpėjusi.

§ 72. Dg. kilm. galūnė kaip ir kitų daiktavardžių, žr. § 10. Tarmėje kai kurie žodžiai turi priebalsinio kamieno galūnes su nesuminkštiniais kamiengalio priebalsiais (*ásuš* ~ *usū*, *dėbėsū* ~ *debesū*, *dōru* ~ *dūru*, *dōntū* ~ *dantū*, *naktū* ~ *naktū*, *pázástū* ~ *pažastū*, *pòšū* ~ *pušū*, *žqšū* ~ *žqsū*). Tačiau griežto vienodumo neišlaikoma, — kai kurių žodžių priebalsis pagrečiui tariamas ir minkštai (*pázásiū* ~ *pažasciū*, *dėbėsū* ~ *debesiū*).

§ 73. Dg. naud. galūnė dvejopa: galūninio kirčiavimo *-ims* (*aktms* ~ *akims*, *vagtms* ~ *vagims*), o šakninio kirčiavimo *-iems* ~ *-ėms* (iš *ė-* kamieno) (*kártiems* ~ *kártėms*, *klėtėiems* ~ *klėtėms*). Tačiau tarmėje būna ir nevienodumų: galūninio, kirčiavimo žodžiai pasakomi ir su galūne *-iems* ~ *-ėms*, o šakninio — ir su galūne *-ims* (*aktėms* ~ *akėms*, *kártėms* ~ *kártims*).

§ 74. Dg. gal. galūnė *-is* (*dusis ~ ausis*). Galūnės *-i* atsiradęs iš senovinio ilgojo *i*, nes priešingu atveju galūnės *i* būtų išvirtęs *ę*. Nėkirčiuotoje galūnėje retkarčiais vartojama ir *ė*- kamieno galūnė (*kltetęs ~ klėtes, kártęs ~ kártės*).

§ 75. Dg. įnag. galūnė dvejoja: galūninio kirčiavimo *-ėmis ~ -imis* (*dusėmis ~ ausimis, vągėmis ~ vagimis*), o šakninio kirčiavimo *ė*- kamieno galūnė *-iems* (*kltetėms ~ klėtėms, kártėms ~ kártėms*). Pastaroji galūnė naujai atsiradusi *ė*-kamieno įtakoje, kur galūninis trumpasis *i*, neturėdamas morfologinės reikšmės, irgi išnykęs, plg. § 60. Pirmuoju atveju *i* išlikimas rodo jo kilmę iš senovinio ilgojo.

§ 76. Dg. viet. galūnė *-ies ~ -ės* (*àkies ~ akės(ė), kárties ~ kártės(e)*) susijusi su *i*- kamieniu, plg. § 61.

§ 77. Dv. vard. ir gal. mot. g. galūnė nesiskiria nuo *o*- kamieno galūnės, žr. § 44. Vyr. g. daiktavardžiai turi *ja*- kamieno galūnę (*dė dėbešo ~ dū dėbesiu*).

§ 78. Dv. kilm. galūnė nesiskiria nuo *o*- kamieno, žr. § 45.

§ 79. Dv. naud., įnag. ir viet. mot. g. galūnė yra tokia pati, kaip ir *-ja* kamieno, žr. § 30.

§ 80. Yra žodžių, savo kamieniu nesutampančių su lk. Pvz., vietoj lk. *ė*- kamieno tarmėje yra *i*- kamienas (*bėtės ~ bitis, brėknės ~ bruknis, mėsės ~ musis, oštės ~ ufts, skrėždės ~ skruzdis*). Kai kurie žodžiai įvairuoja: turi pagrečiui *ė*- ir *i*- kamieno galūnes (*kėndės ~ kandis ir kėndie ~ kandė, pažastės ~ pažastis ir pažastie ~ pažastė, smėltės ~ smiltis ir smėltė ~ smiltė, vūobėlės ~ obelis ir vūobėlie ~ obelė*).

u- ir *ju*- kamienai

§ 81. Šio kamieno daiktavardžiai po kieto ar minkšto kamiengalio priebalsio yra vyriškosios giminės. *u*- ir *ju*- kamienų galūnės skiriasi tik kamiengalio priebalsio minkštumu.

Paradigmai paimtas žodis: *sūn̄s ~ sūn̄s*.

<i>Vienaskaita</i>		<i>Daugiskaita</i>	
V.	<i>sūn̄s ~ sūn̄s</i>	<i>sūn̄ā ~ sūn̄ai</i>	
K.	<i>sūn̄aus ~ sūn̄aūs</i>	<i>sūn̄ū ~ sūn̄ų</i>	
N.	<i>sūn̄ou ~ sūn̄uo</i>	<i>sūn̄ams ~ sūn̄ams</i>	
G.	<i>sūn̄o ~ sūn̄ų</i>	<i>sūn̄us ~ sūn̄us</i>	
Įn.	<i>sūn̄o ~ sūn̄u</i>	<i>sūn̄ās ~ sūn̄ais</i>	
Vt.	<i>sūn̄ou ~ sūn̄uō</i>	<i>sūn̄ūs ~ sūn̄ūs(ė)</i>	
Š.	<i>sūn̄āu ~ sūn̄aū</i>	<i>sūn̄ā ~ sūn̄ai</i>	

Dviskaita

V.	<i>dė sūn̄o ~ dū sūn̄u</i>
K.	<i>dvėjū sūn̄ū ~ dvijū sūn̄ų</i>
N.	<i>dėm sūn̄om „dviem sūnum“</i>
G.	<i>dė sūn̄o ~ dū sūn̄u</i>
Įn.	<i>dėm sūn̄om „dviem sūnum“</i>
Vt.	<i>dvėjūs sūn̄ūs ~ dvijūs(ė) sūn̄ūs(ė)</i>
Š.	<i>dė sūn̄o ~ dū sūn̄u</i>

§ 82. Vn. vard. galūnē -*os* ~ -*us* (*dōngòs* ~ *dangùs*, *kērdòs* ~ *keřdžius*). Galūnēs balsio *u* išvirtimas rodo, kad galūnēje priēš išvirtimā buvo trumpas balsis. Priēšingu atveju jis būtū tik sutrumpējēs, o ne pakitēs.

§ 83. Vn. kilm., kaip ir lk., galūnē -*aus* (*žmūogāus* ~ *žmogaūs*). Šio kamieno žodžiai po minkšto priebalsio kilm. grēta *ju-* kamieno turi *ja-* kamieno galūnē (*kērdāus* ~ *keřdžiaus* ir *kērdi* ~ *keřdžio*, *ōmžāus* ~ *āmžiaus* ir *ōmži* ~ *āmžio*).

§ 84. Vn. naud. galūnē -*ou* ~ -*uo* (*žmūogōu* ~ *žmōguo*) sutampa su *a-* kamieniu, plg. § 4.

§ 85. Vn. gal. galūnē -*o* ~ -*u* (*žmūogo* ~ *žmōgu*, *kērdō* ~ *keřdžiu*) kilusi iš senovinės baltų -*un*; būdama nekirčiuotoje padėtyje, ji tarmėje tariama trumpai.

§ 86. Vn. įnag. galūnē -*o* ~ -*u* (*žmūogō* ~ *žmogū*, *kērdō* ~ *keřdziū*) sutampa su *a-* kamieno galūne. Lk. čia turi galūnē -*umi*.

§ 87. Vn. viet. galūnē -*ou* ~ -*uo* (*vēršōu* ~ *viršuō*, *dōngōu* ~ *danguō*) yra sena, senesnė už dabartinės lk. galūnē -*uje*, atsiradusią *i-* kamieno įtakoje¹². Tokia tarmės galūnē yra ir latvių tarmėse, o jos pagrindas yra ide. *-*ō(u)*.

§ 88. Daugiskaitoje *u-* ir *ju-* kamienai turi *a-* ir *ja-* kamieno galūnes, žr. § 9–14, 26–29.

§ 89. Dėl dviskaitos galūnių plg. § 15–17, 30.

§ 90. Kai kurie *u-* ir *ju-* kamieno žodžiai tarmėje turi kitų kamienų galūnes, negu lk. (*i-* kamieno galūnē dg. turi: *žmūonis* ~ *žmōnys*), arba kitas priesagas (*skāitlōs* ~ *skaitlius* „skaičius“, *spēitlīs* ~ *spietlīs* „spiečius“).

Priebalsinis kamienas

§ 91. Paradigmai paimtas žodis: *rōdōu* ~ *ruduō*.

<i>Vienaskaita</i>		<i>Daugiskaita</i>	
V.	<i>rōdōu</i> ~ <i>ruduō</i>	<i>rōdenis</i> ~ <i>rūdenys</i>	
K.	<i>rōdēnēis</i> ~ <i>rudeniēs</i>	<i>rōdēnū</i> ~ <i>rudenū</i>	
N.	<i>rōdēnēi</i> ~ <i>rūdenie</i>	<i>rōdēnīms</i> ~ <i>rudenišms</i>	
G.	<i>rōdēni</i> ~ <i>rūdeni</i>	<i>rōdēnis</i> ~ <i>rūdenis</i>	
Įn.	<i>rōdēņo</i> ~ <i>rūdeniu</i>	<i>rōdēņemis</i> ~ <i>rudenišmis</i>	
Vt.	<i>rōdēnie</i> ~ <i>rudenē(jè)</i>	<i>rōdēņūs</i> ~ <i>rudeniūs(è)</i>	
Š.	<i>rōdōu</i> ~ <i>ruduō</i>	<i>rōdenis</i> ~ <i>rūdenys</i>	

Dviskaita

V.	<i>dō rōdēņo</i>	~ <i>dū rūdeniu</i>
K.	<i>dvējū rōdēnū</i>	~ <i>dvijū rudenū</i>
N.	<i>dōm rōdēņōm</i>	„dvieš rudeniš“
G.	<i>dō rōdēņo</i>	~ <i>dū rūdeniu</i>
Įn.	<i>dōm rōdēņōm</i>	„dvieš rudeniš“
Vt.	<i>dvējūs rōdēņūs</i>	~ <i>dvijūs(è) rudeniūs(è)</i>
Š.	<i>dō rōdēņo</i>	~ <i>dū rūdeniu</i>

¹² J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, § 305.

§ 92. Vn. vard. vyr. ir mot. g. galūnė -ou ~ -uo (*võndõu ~ vanduo, sėsõu ~ sesuõ*) nuo lk. skiriasi tik fonetiniu pakitimu. Šalia *mienõu ~ mēnuõ* (dažniau laiko prasme) tarmėje yra ir lytis *mīena ~ mēna* (dažniau planetos prasme). Abi lytys vyriškosios giminės. Žodžių *sėsõu ~ sesuõ* ir *dõkte ~ duktē* linksnų galūnės morfologiškai nesiskiria nuo lk. Vietoj lk. „akmuo“ tarmėje yra *kūlis ~ kūlis*, nors galima išgirsti pasakant ir žodį *akmõu ~ akmuõ*.

§ 93. Vn. kilm. galūnė -eis ~ -ies (*tēšmēnēis ~ tešmeniēs, šõnēis ~ šuniēs, sēsērēis ~ seseriēs*) yra tokia pati, kaip ir *i-* kamieno. Žodis *mīenõu* kilm. ir kituose linksnuose turi priesagą -es-, o galūnės yra tokios pačios, kaip ir *i-* kamieno vyr. g. nekirčiuotos galūnės lytys, žr. § 66—79. Žodis *mīena* kilmininke ir kituose linksnuose turi *o-* kamieno galūnes (pvz., kilm. *mīenas ~ mēnos* ir t.t.). Žodis „vanduo“ kilm. turi kirtį šaknyje: *võndēns* (arba: *õndēns*) ~ *vāndens*.

§ 94. Vn. naud. abiejų giminių galūnė -ei ~ -ie (*šõnēi ~ šunie, sēsērēi ~ sēserie*) susijusi su *i-* kamienu. Vyr. g. lytys pasakomos ir su naujesne *ja-* kamieno galūne (*rõdēnõu ~ rùdeniuo, šõnõu ~ šuniuo*).

§ 95. Vn. gal., įnag., viet. galūnės yra tokios pačios, kaip ir *é-* kamieno arba *i-* kamieno.

§ 96. Vn. šauk. galūnė sutampa su vard.; kai kurie žodžiai skiriasi, pvz.: *šõni ~ šuni* (*ja-* kam.) (gerinantis) arba *šõnē ~ šunē* (*a-* kam.) (supykus), *pēimēnē ~ piemenē* (*a-* kam.).

§ 97. Daugiskaita turi *i-* kamieno galūnes, žr. § 71—76.

§ 98. Dv. vard. ir gal., naud. ir įnag. vyr. g. galūnės nesiskiria nuo *ja-* kamieno (žr. § 30), o mot. g. galūnės nuo *o-* kamieno, žr. § 44, 46. Dv. kilm. vyr. g. galūnės nesiskiria nuo *ja-* kamieno (žr. § 30), o mot. g. — nuo *o-* kamieno, žr. § 45. Dv. viet. vyr. g. galūnės nesiskiria nuo *ja-* kamieno (žr. § 30), o mot. g. — nuo *o-* kamieno, žr. § 46.

Iteikta
1962 m. spalio mėn.

ОСОБЕННОСТИ ИЗМЕНЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ОКОНЧАНИЙ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО В КРЕТИНГСКОМ ГОВОРЕ

{И. АЛЕКСАНДРАВИЧЮС

Резюме

Описываемый говор относится к приморскому жемайтскому говору (rajūnio žemaičiai); основным принципом отличия его от других говоров доуни-нинков являются аффрикаты *č, dž*: в приморском жемайтском говоре в конце слова вместо аффрикат *č, dž* (< *tj, dj*) употребляются *t, d* (*jāuīõ ~ jāučiu, mē-dõ ~ medžiū, maiū ~ mačiau*), кроме тех случаев, где они не чередовались с древними *t, d* (*sõkēõs ~ sūkčius*).

В данной статье описываются особенности изменения и развития окончаний имен существительных.

Хотя существительные в говоре по своим основным чертам изменения и развития окончаний не отличаются от существительных литературного языка, они имеют много отличных, характерных для данного говора особенностей. Самым существенным отличием говора от литературного языка в области морфологии является изменение основ существительных и образование свойственных этому говору окончаний.

Большую роль в области морфологии играет и смещение некоторых основ. Особенно сильное смещение произошло в словах с основами *jo-*, *é-*. В результате смещения основ некоторые из них исчезают, переходя в другие основы. Например, основа на *jo-* исчезает, переходя в основу на *é-*, основы на *u-* и *ju-* во множественном числе перешли в основы на *a-* или *ja-* и т.д.

Важной чертой отличия существительного в говоре является иное, чем в литературном языке, образование и развитие некоторых окончаний. Следует отметить окончания дательного падежа единственного числа *-ou* (*vākōu ~ vaikuo, ârkļōu ~ ârklīuo, sūnōu ~ sūnuo*) и *-ei* (*kârtēi ~ kârtie, vâgēi ~ vâgie, vōndēņēi ~ vāndenie, dōkterēi ~ dūkterie*), окончание местного падежа множественного числа *-ūs* (*lāukūs ~ laukūs, gaidūs ~ gaidžiūs, vēšūs ~ viršūs*) и др. В статье освещается происхождение и развитие окончаний существительного в говоре, отличных от окончаний существительных литературного языка.
